

Костенко В.Г., Батюк Б.Б. ©

*Львівський національний університет ветеринарної медицини та біотехнологій
ім. С.З. Гжицького*

ЦІННІСНІ ПРІОРІТЕТИ ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ У ВИЩІЙ ШКОЛІ

Покращення якості фахової та гуманітарної підготовки спеціалістів, посилення виховної роботи як важливого напрямку діяльності ВНЗ є одним з основних завдань сьогодення. Виховний процес вимагає запровадження в дію як нових форм впливу, так і активізацію нині діючих найбільш ефективних форм навчально-виховного процесу. Нова українська виховна система вищої школи спирається не тільки на національну ідею і ґрунтується на етнічних засадах, а й орієнтується на культурне виховання, яке лежить в основі сучасної концепції глобальної освіти. Застосування міжнародних стандартів у процесі осмислення діяльності ВНЗ викликає особливий інтерес у зв'язку з необхідністю підвищення якості освіти й інтеграції української освіти в Болонський процес.

Проблема виховання майбутніх фахівців із вищою освітою на сьогоднішній день набуває особливої актуальності. Метою суспільства стає духовне вдосконалення особистості, на що акцентується увага в державних нормативних документах та актах. Зокрема, Закон України «Про вищу освіту» передбачає створення таких умов навчання та виховання, які б забезпечували «можливість інтелектуального, морального, духовного, естетичного і фізичного розвитку особи, що сприяє формуванню знаючої, вмілої та вихованої особистості». На це спрямовує також «Національна доктрина розвитку освіти в Україні». «Національне виховання має здійснюватися на всіх етапах навчання дітей і молоді, забезпечувати всебічний розвиток, гармонійність і цілісність особистості, розвиток її здібностей та обдарувань, збагачення на цій основі інтелектуального потенціалу народу, його духовності й культури, виховання громадянина, здатного до самостійного мислення, суспільного вибору та діяльності, спрямованої на процвітання України».

Українське національне виховання є поняттям надзвичайно містким за своєю глибинною суттю та головними завданнями. Воно будується на основі саме наших, властивих українському народові, національних цінностей, якими є державна незалежність України, патріотизм, почуття національної гідності, історична пам'ять, пошана до державних та національних символів, любов до рідної землі, народу, культури, мови, традицій, мобілізація власних зусиль на розбудову держави, протидія антиукраїнським силам і впливам, готовність до захисту Батьківщини.

Невіддільними від названих цінностей є цінності громадянського спрямування – пошана до Конституції України, культура соціальних і політичних стосунків, рівність громадян перед законами, повага до

демократично обраної влади, пошана до праці як головного джерела суспільного добробуту, прагнення соціальної гармонії, суверенність особи, право на свободу думки й совісті тощо.

Звичайно, сучасне українське виховання студентства немислиме без прищеплення йому багатьох інших цінностей: моральних (сумління, правда, справедливість, доброта, щирість, милосердя та ін.), сімейних (подружня вірність, піклування про дітей, пошана і піклування про батьків, пошана до предків, спільність духовних інтересів членів сім'ї тощо), цінностей особистого життя (орієнтація на пріоритет духовних вартостей, мудрість, розум, рішучість, героїзм, доброзичливість, зовнішньо етична вихованість та внутрішня моральність, старанність, ініціативність, працьовитість, творча активність тощо), ведення здорового способу життя, протидія згубним звичкам (алкоголізм, наркоманія, куріння), дотримання правил гігієни, самоусвідомлення своєї єдності з природою, бережливе ставлення до всього живого на Землі, раціональне використання природних ресурсів і національних багатств та ін.

Українське національне виховання органічно включає в себе й цінності, які вважаються абсолютними, або вічними (віра, надія, любов, правда, справедливість, чесність, милосердя тощо) і які, як відомо, не можуть існувати поза конкретним національним життям, оскільки стосуються усіх народів світової спільноти і складають основу загальнолюдської моралі.

У високо розвинутих країнах поняття навчання і виховання є настільки інтегрованими, що позначаються, наприклад, одним англійським словом «education». У свідомості молодого людини, котра здобуває вищу освіту, існує переконання в тому, що стати фахівцем високого рангу і зайняти належне місце в суспільному житті та на виробництві можна лише за умов опанування високою професійною кваліфікацією та глибокими і фундаментальними знаннями з гуманітарних наук – історії, літератури, мистецтва, тобто надбань національної і світової культури. За таких обставин формування особистості студента, його духовного та інтелектуального світу відбувається безпосередньо в процесі навчання і становлення його як професіонала. Навчаючись, молода людина виховується, а виховуючись – вчиться, інакше кажучи, гармонійно розвивається як особистість з відповідним світоглядом.

Принадно зауважимо, що притаманна, скажімо, західноєвропейській чи світовій вищій школі інтегрованість навчання і виховання студентства також властива традиціям української вищої школи. За цим принципом зароджувалася і досягла високого розвитку та світового визнання українська педагогічна думка, сформульована і обґрунтована в працях видатних наших учених і педагогів К. Ушинського, Б. Грінченка, І. Огієнка, С. Русової, Г. Ващенко та інших вчених-просвітителів. На благодатному підґрунті єдності навчання і виховання діяли перші освітні заклади Київської Русі, українські братські школи, школи Запорізької Січі, школи Української Народної Республіки, знаменита у свій час і відновлена нині Києво-Могилянська академія.

Однак втрата Україною на сотні років своєї державності, підневільне життя українського народу під владою чужинців тяжкою і поки що незагойною раною позначились на всіх сферах його буття, включаючи сферу функціонування вищих закладів освіти.

У багатьох країнах світу, котрі впродовж віків розвивались як самостійні державницькі утворення, і де як наслідок безперервно відбувався процес формування національної свідомості і національної гідності, глибокого патріотизму і громадянської культури та цивілізованості, процес навчання, а особливо виховання студентства у вищій школі, має дещо інші орієнтири і завдання. Там у всякому разі не є першочерговою проблема прищеплення студентській молоді національних вартостей, якими є національна ідея, державна незалежність, патріотизм і готовність до захисту батьківщини, почуття національної гідності, історична пам'ять, пошана до конституції, державних та національних символів – державних прапора, герба і гімну, любов до рідної мови, культури, національних свят і традицій.

Українська держава, незалежність якої налічує лише двадцять років, отримала з часів свого підневільля важкий матеріальний і духовний спадок. Адже не одне століття різними зайдами-поневолювачами розмивалась національна свідомість нашого народу, топталась його національна гідність, скількома указами заборонялись його мова, книгодрукування, скидались з церков хрести, розвалювались каплиці, висаджувались у повітря храми, фізично знищувалась творча і технічна інтелігенція, вчені та діячі культури зі світовими іменами.

Усе це не може не сприйматися і не усвідомлюватися молодим поколінням, частина з якого вступає на навчання у вищі заклади освіти. А оскільки одним з головних завдань таких закладів є формування еліти нації, патріотично і національно свідомої, духовно багатой, високоосвіченої, з широким культурним кругозором, чіткими громадянськими і державницькими переконаннями, готової до захисту і саможертви в ім'я збереження своєї найдорожчої святині – Матері-України, то стає цілком зрозумілим якою надважливою в діяльності вищої школи постає проблема національно-патріотичного виховання студентської молоді.

Засадничі ідеї національного виховання, які закладені в українській етнопедагогіці, у працях наших видатних вчених, філософів і педагогів (К. Ушинського, Г. Сковороди, І. Огієнка, Г. Ващенко та ін.) знаходять своє втілення в різних варіантах концепції національного виховання, що були розроблені нашими сучасниками уже в перші роки існування незалежної Української держави.

Виховна проблематика, що розглядається в цих концепціях, зводиться до декількох головних положень:

1. Система виховання в сучасній Україні повинна формуватись як національна, яка передбачає передачу через сприйняття вихованцем сукупності ідей, поглядів, переконань, традицій, звичаїв, обрядів, котрі забезпечують

духовне самовідтворення і самозбереження народу, тобто тих вартостей, завдяки яким живе народ і за якими українська нація відрізняється серед інших.

Ще у свій час К. Ушинський, який вивчив досвід виховання і освіти в багатьох європейських країнах, дійшов висновку, що «незважаючи на схожість педагогічних форм усіх європейських народів, у кожного з них своя особлива національна система виховання, своя особлива мета і свої особливі засоби досягнення цієї мети».

Водночас національне виховання не є суто замкнутою системою, яка базується лише на національних цінностях. Воно одночасно включає в себе і загальнолюдські цінності, що втілюються у християнському розумінні Добра (віра, любов, правда, справедливість, сумління, чесність, милосердя, гідність, краса, оберігання життя, мудрість, благородство, свобода, нетерпимість до зла) і складають основу загальнолюдської моралі.

2. Побудова демократичної і правової Української держави та формування її громадянського суспільства обумовлюють потребу демократизації національної системи виховання. Головною і засадничою ідеєю демократичного підходу до виховання є перш за все розуміння і трактування статусу вихованця, який повинен розглядатись не як об'єкт виховного процесу, а його суб'єкт.

Наголошуємо на цьому особливо, оскільки знаємо про живучість ще з колишніх радянських часів виховних поглядів, які трактують особистість як об'єкт виховання, якого треба було цілеспрямовано «виховувати». За умови, що особистість є суб'єктом виховання, докорінно змінюється сутнісна сторона виховання. Його завданням стає сприяння самостановленню особистості, виробленню нею власної моделі поведінки в конкретному середовищі її життя і в умовах соціального життя суспільства взагалі.

Процес виховання особистості, таким чином, стає процесом її самовиховання, і вона повинна зрозуміти, що виховання потрібно перш за все їй самій. Це, звичайно, не означає, що суспільству і державі байдуже, яким чином відбувається такий процес у її молодих громадян і якими будуть його кінцеві результати. Через це вплив державно-суспільного чинника на формування моделі поведінки особистості, на її самовиховання є цілком зрозумілим і повинен відзначатись відповідним рівнем активності, пропонуванням власних правил взаємовідносин, що сприяли б задоволенню її морально-етичних потреб.

Водночас ми повинні пам'ятати, що в системі «особистість-суспільство» досягнення рівноваги у взаємостосунках цих обох її складників є непростотою справою. Вплив другого складника цієї системи на перший є настільки відчутним, що набуває об'єктивного значення.

Вплив загальної атмосфери в суспільстві – економічної, моральної, правової – відбувається постійно і незалежно від наших виховних зусиль. Однак, сприяючи самовихованню особистості і в цілому особистостей, що складають наше суспільство, через якість наших виховних ідей, визначених ідеалом і головною метою національного виховання, ми тим самим домагаємося відповідного впливу на зміну атмосфери в суспільстві, на становлення його як

суспільства громадянського і цивілізованого, в якому встановлюватиметься і забезпечуватиметься взаємобажана для обох сторін – суспільства і кожної його людини – рівновага їх інтересів.

3. Національне виховання повинно проводитись на основі українських традицій в контексті реального часу і з врахуванням його практичних потреб. Це означає, що виховна традиція не повинна розглядатись як догма, а зазнавати певних змін і уточнень відповідно до актуальних завдань побудови і формування соціально-економічного устрою Української держави в даний час і на наступний період. З огляду на це, нашій державі потрібен не мрійник, не емоційна та самозосереджена істота, а практичний ініціативний діяч, господар з міцним характером. Вольовий, цілеспрямований, з глибокою вірою у вартість, яким служити.

4. Побудова нової системи виховання української молоді повинна здійснюватись на основі традиційно-християнських вартостей, однак це зосім не свідчить про його клерикалізацію, хоча в Україні церква відділена від держави, як, до речі, в інших європейських країнах. Проте як в нас, так і в них виховання ґрунтується на вірі в ідеали Добра, Правди, Краси і т.д., тому часто асоціюється з поняттям Вищого Авторитету – Бога. За відсутності у молодій людини такої віри в Головний Ідеал відбувається певна духовна та й фізична її деградація, що часто призводить до обмеження сфери життєвих інтересів особистості лише до категорій матеріально-споживацьких.

В останні роки проблема національного виховання цілеспрямовано розв'язується на державному рівні. Міністерство освіти і науки України розробило і впровадило в освітні заклади ряд важливих документів виховного значення.

Існуючі варіанти концепцій національного виховання, напрацювання міністерства освіти і науки України та інші публікації з цього питання дозволяють загалом сформулювати комплекс виховних завдань, а також принципів виховання, на основі яких ці завдання повинні реалізовуватись у виховному процесі вищого закладу освіти.

Такими принципами національного виховання є, зокрема:

1. Народність, що означає єдність національного і загальнолюдського, тобто весь виховний процес повинен мати національне спрямування і здійснюватись шляхом формування у вихованців національної свідомості, любові до рідної землі і свого народу, плекання рідної мови, використання всіх її багатств і засобів у мовній практиці та сприяння її утвердженню як державної на всій території України, оволодіння національною культурою, традиціями, звичаями та надбаннями світової культури.

2. Демократизація і гуманізація виховання – чільні принципи у повсякденній виховній роботі, послуговування якими досягається встановлення атмосфери співробітництва та довіри, формується і утверджується повага до суверенітету особистості студента, розуміння його запитів та інтересів, а також виховання у нього гуманістичних цінностей і якостей (щирості, милосердя, доброзичливості, людяності).

3. Культуровідповідність, тобто процес виховання повинен будуватись в органічному зв'язку з історією свого народу, його мовою, культурою, етикою, мораллю, з народним мистецтвом, ремеслами і промислами, народними і релігійними традиціями та обрядами, чим досягається забезпечення духовної єдності, наступності та спадкоємності поколінь.

4. Безперервність і наступність виховання. Використанням цього принципу забезпечується така важлива риса виховання як його цілісність, тобто перетворення виховання у безперервний процес, що має тривати впродовж усього життя людини. Хоч виховання студента у навчальному закладі є лише невеличкою за часом часткою цього тривалого процесу, увага до нього мусить бути особливо значущою, бо саме воно є тим міцним фундаментом, на якому шляхом самовиховання його випускник, як людина і професіонал своєї справи, має зводити невидиму для нього, але видиму для суспільства будову, компонентами якої стануть його вчинки, власна поведінка, культура спілкування з людьми, національна свідомість, мораль та духовний світ.

Побудова такого фундаменту має відбуватись завдяки органічному поєднанню освітнього і виховних елементів в єдиному педагогічному процесі, використанню у виховних цілях упродовж усіх років навчання студента чинних форм навчального процесу – лекцій, лабораторно-практичних занять, науково-дослідної роботи, навчальних і виробничих практик, заліків та іспитів, а також поза навчальних форм культурно-мистецького і відпочинкового призначення.

В кінцевому результаті забезпечення дієвості принципу безперервності і наступності виховання має сприяти здійсненню підготовки свідомої національної інтелігенції, оновленню і збагаченню інтелектуального генофонду нації, вихованню її духовної еліти.

5. Диференціація та індивідуалізація виховання. Особливість цього принципу полягає в тому, що він націлює на ґрунтовне пізнання і вивчення особистості кожного студента, тобто його фізичного, духовного, інтелектуального та соціального стану, що є необхідною умовою продуктивності та ефективності виховної роботи, спрямованої на розкриття в кожному з вихованців творчої індивідуальності, стимулювання у нього прагнень до активного навчання, самовиховання, участі в громадському житті, вироблення чіткої громадянської позиції.

Зрозуміла річ, що фізичні, психологічні, соціальні, духовні та інтелектуальні параметри студентів є категоріями динамічними і змінними, а тому виховні дії повинні бути адекватними до цього процесу на кожному курсі. Нехтування цими принципами призводить до суттєвого зниження ефективності виховної роботи.

6. Єдність культурно-духовних і моральних цінностей з матеріальними – один з актуальних у наш час принципів виховання молоді, коли відбувається важкий процес становлення незалежної держави, формування у ній ринкових відносин, вільного проникнення з-за кордону «маскультури» і споживацьких настроїв, побутування ще у значної кількості дорослих членів

суспільства поглядів, вихованих на ідеології колишнього радянського тоталітарного режиму.

Керуючись цим принципом, треба вміло, не впадаючи у крайнощі, розкрити своїм вихованцям сутність понять «матеріальне» і «духовне», їх роль та співвідносність у житті людини як істоти розумної та духовної. Адже, не хлібом єдиним живе людина. Ця глибока за своїм змістом думка може стати вагомим аргументом для виховання у студентів первинності духовного начала у житті та праці.

7. Дієво-практичний характер виховання. Вся історія українського виховання, досвід середньої і вищої школи переконливо свідчить на користь активно-творчого виховання над наставничо-освідомлюючим. Це означає, що вихователь у своїй роботі з молоддю повинен вміло поєднувати свої дії з ініціативою вихованців, враховувати їх запити, ідеї, пропозиції, стимулювати їх самоврядність, розумні починання, залучати до участі у молодіжних громадських і політичних організаціях державницького спрямування, розвивати у них навички керівника, організатора, громадського діяча.

Усі виховні заходи повинні відбуватись за безпосередньої організаторської участі студентів, мусять мати конкретний і практичний характер. Як би ми не намагалися виховувати у студентів на виховних заняттях шану до героїв національно-визвольних змагань, успіх наших зусиль, напевно, буде проблематичним. Однак якщо замість слів про полеглих героїв, ми залучимо студентів до догляду за могилами цих героїв, яких так багато по наших селах і містах, то з проблематичної площини наші виховні дії перейдуть у площину реальну, гідну суспільної поваги та вдячності людей.

Ціннісні пріоритети виховного процесу у вищій школі передбачають здійснення наступного комплексу виховних завдань: 1) доповнення чуттєво-емоційних рис нашої молоді плеканням розуму і волі, розвитку в її характері екстравертності (орієнтації на зовнішній світ), господарської експансивності, залучення до науково-дослідницької роботи, технічної творчості, інших видів розумової діяльності; 2) подолання рис егоцентризму, індивідуалізму та соціальної пасивності шляхом залучення її до участі в громадському житті, самоврядних органах, молодіжних організаціях і об'єднаннях; 3) виховання волі як необхідної умови для досягнення поставленої мети і її гартування у щоденній копіткій праці над навчальною і науковою літературою; 4) поглиблення патріотичних почуттів через пізнання власного родоvodu, історії села, міста, участь в обрядах, урочистостях з нагоди відзначення знаменних дат і подій в житті українського народу; 5) при звичаювання студентів до необхідності високої дисципліни і великої відповідальності за виконання доручень як найголовніших чинників суспільного життя в умовах свободи та демократії; зважаючи на природню волелюбність українців, привчання до дисципліни взагалі і виконавської зокрема має відбуватись не шляхом погроз, страху, застосування кари, а через переконання, вплив на чуттєвість молодої людини; 6) виховання нетерпимості до національного приниження, зневажливого ставлення до української культури та мови. Це ж стосується

також таких ганебних явищ суспільного життя, як лихослів'я, злочинство, алкоголізм, наркоманія, хабарництво, моральна розбещеність та інші вади, які, на жаль, ще поширені серед молодого покоління.

Здійснюючи процес національного виховання ми завжди повинні пам'ятати, що в Україні, де титульною нацією є українська, проживає багато людей інших національностей.

Така ситуація ставить перед нами певну проблему в ділянці національно-патріотичного виховання. Її ми повинні розв'язувати з державних позицій, зокрема на основі Закону про національні меншини України. Цей Закон, який за своїм змістом і суттю визнаний як один з найкращих в Європі, надає національним меншинам право на національно-культурну автономію, національне самоусвідомлення і побудову нормальних, толерантних відносин з корінною українською нацією.

Розвиваючи у студентів патріотичні почуття необхідно переконати представників інших національностей, що ці почуття повинні виховувати в собі усі студенти, бо патріотом України має бути кожен її громадянин, незалежно від національності. Українці, шануючи права інших національностей, з повним правом хотіли б сподіватися, щоб люди іншої національності так само шанували закони і традиції народу, на землі якого вони живуть. Таке взаєморозуміння – запорука суспільної злагоди, миру і спокою в Україні.

Література

1. Закон України «Про вищу освіту» // освіта в Україні. Нормативна база. – К.: КНТ, 2006. – с. 40 – 93.
2. Національна доктрина розвитку освіти України. Нормативно-правове забезпечення освіти: У 4-х ч. – Х, 2004. – Ч. 1: Доктрина, закони, концепції.
3. Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про вищу освіту» щодо питань студентського самоврядування» // Голос України, Газета Верховної ради України. - № 23. 10 лютого 2010 року.
4. Волович В. Болонський процес і нова парадигма освіти в Україні // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2004. – № 4.
5. Досвід виховної роботи зі студентами вищих навчальних закладів // Інформаційний вісник. – 2004. - № 16. – с. 48 – 82.
6. Модернізація вищої освіти в Україні і Болонський процес. – Львів: ЛДФА, 2004.
7. Паращевіна О.С. Аксиологічні аспекти виховання студентської молоді // формування національних та загальнолюдських цінностей у студентів. Матеріали Придніпровської науково-практичної конференції 21.05.2009 р. – Дніпропетровськ: ДДАУ, 2009. С. 34 – 39.
8. Подоляк Л.Г., Юрченко В.І. психологія вищої школи. – К.: ТОВ «Філ-студія», 2006. – 320 с.
9. Федюк В.Ю. Освіта і виховання як складові компоненти української ментальності // Філософія і соціологія в контексті сучасної культури. – Дніпропетровськ, ДНУ, 2007. С. 405 – 410.